

7^e AMMY VAN HEUSDENLEZING, 19 MAART 2003

OPGROEIEN IN EEN GESPLETEN LOYALITEIT TUSSEN CULTUREN

SPREKER: DIA WILBRINK

DIT ZEGT DE SPREKER OVER ZICHZELF:

"Vanaf 1980 werkzaam in de Jeugd hulpverlening. Eerst als groepsleidster in verschillende residentiële settings, later als maatschappelijk werker bij voogdij instelling De Opbouw (nu Nidos) welke verantwoordelijk is voor de opvang van de Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers.

Ik heb dit gedaan van 1990 tot 2000. In deze zelfde periode (1994) heb ik de Masterclass Contextuele Therapie gevolgd in Amsterdam en ben ik een eigen praktijk begonnen.

In 2000 de overstap gemaakt naar onderwijs. Van 2000 tot heden docent aan de Hogeschool Windesheim te Zwolle, afd. Maatschappelijk werk, zowel aan de dagopleiding - parttime - en de V.O.

Ik heb zelf de V.O. "Opleiden en trainen" gedaan en ben momenteel de V.O.-supervisiekunde aan het afronden. Ondertussen heb ik ook de didactische aantekening gehaald aan de VU.

Nu ben ik 3 dagen in de week docent en verder heb ik mijn eigen trainingsbureau Interculturele Communicatie, "Iduna" genaamd.

Ik geef op de HAN een module Interetnische Pedagogiek aan de verkorte opleiding Pedagogiek.

Daarnaast ben ik gehuwd en moeder van 3 kinderen, Kyra 5 jaar, Axel 8 jaar en Bern 12 jaar. Zij verdienen het niet om op de laatste plaats genoemd te worden, overgens!"

In het vakblad van de VCW staat een interview met Dia Wilbrink. (nr. juni 2003 jaargang 8 nr.2)

Het verwerven van een individuele autonomie speelt een belangrijke rol in de opvoeding binnen de Nederlandse cultuur waar wij in leven. Zelfstandigheid, zelfredzaamheid, eigen verantwoordelijkheid, leren zelf keuzen te maken, staan centraal in de Westerse opvoeding. Voor jongeren die opgroeien in een wij-systeem is dit anders. Zaken als: autoriteit, onderlinge afhankelijkheid saamhorigheid en familiecontinuïteit zijn belangrijker ankers binnen de opvoeding in een wij cultuur. Over hoe het voor kinderen en adolescenten moet zijn om binnen de Nederlandse maatschappij op deze twee manieren te worden opgevoed, en wat dit teweeg kan brengen voor hun ontwikkeling gaat deze lezing.

Astrid Roemer schrijft in haar artikel "Migranten hulpverlening in Contextueel Perspectief" In het boek: Leren over leven in Loyaliteit:

De context wordt bij de hulpverlening aan migranten noodzakelijkerwijs uitgebreid met de vitale subculturele bestaanswerkelijkheid van de cliënt.

Deze vitale subculturele werkelijkheid die voor autochtone hulpverleners als vanzelfsprekend mee beweegt in de context van de autochtone cliënt, werpt zich in de gemengde hulpverleningsrelatie op als een grote onbekende die echter gekend wil worden.

Het negeren van die grote onbekende, het reduceren van de subculturele context van de migrant tot stereotypen, het assimileren van "het ander" tot "hetzelfde" maakt de hulpverlening een farce. Bovendien wordt daarmee zoveel onrecht gedaan aan de authenticiteit van de cliënt dat, in termen van relationele ethiek, de behandeling bij voorbaat is mislukt.

Wat Roemer hier eigenlijk zegt, of liever gezegd, hoe ik het lees, is dat "witte hulpverleners" ons bewust moeten zijn van de culturele dominantie waarin wij permanent zitten. Deze te ontkennen, of negeren zou per definitie bekeken dat je de dagelijkse realiteit van de allochtoon zou ontkennen, en daarmee zijn wekelijkheid.

Roemer schrijft hierover in termen van hulpverlening en cliënten. In mijn lezing wil ik het echter breder maken. Binnen de opleiding MWD zie ik dat ook studenten deze "gespleten loyaliteit" of, dit het assimileren van "het andere" tot "hetzelfde" door de opleiding, ervoor zorgt dat er moeilijk een brug geslagen kan worden tussen de subculturele context van de student en die van school en de eisen van de opleiding.

Een voorbeeld:

Een Marokkaanse studente MWD in het eerste jaar van haar opleiding, schreef in een reflectie verslag n.a.v. de lessen methodiek:

Hoe meer ik naar mezelf kijk, hoe ingewikkelder het leven wordt. Ik kwam er laatst achter dat ik mezelf tekort

doe. Daar schrok ik wel even van, maar naarmate ik er meer over na gedacht wist ik dat het waar was. Ik had er nog nooit op deze manier naar gekeken, en nu is het alsof alles iedere keer op zijn plaats valt en verhalen eindelijk beginnen te kloppen.

Ik kom via methodiek zoveel te weten. Daar kom ik dingen tegen waarvan ik nooit dacht dat het zo moest. Bijvoorbeeld dat je met een cliënt storings voor moet laten gaan. Ik dacht altijd dat je dit juist niet moet doen, omdat je anders conflicten kunt veroorzaken. Maar ik begin steeds meer te begrijpen hoe alles in elkaar zit en hoe het zou moeten.

Voor Sara was het feit dat je meteen kon zeggen wat je dacht in het hier en nu, het benoemen van je eigen storing of die van de ander, een "openbaring". Binnen haar culturele perspectief was dit niet mogelijk. Daar is sociaal wenselijk gedrag, het je aanpast aan de situatie in communicatie, een belangrijk anker. Zeggen wat je zelf vindt is iets waar zij niet mee is groot gebracht.

Voor Sara was het dus meteen zo, dat zijn het "altijd fout" hadden gedaan en dat ze nu begreep "hoe het zou moeten".

Vooral dit onderstreept in wat voor een gespletenheid Sara moet zitten. Hier komt de botsing tussen waarden en normen in alle hevigheid naar voren. En Sara moet hem kunnen begrijpen, inzicht krijgen en moeten leren hanteren.

En wij dan? De "witte school"?

Ik krijg daar een vervelend gevoel bij. Want wie zegt dat de directheid binnen onze Nederlandse cultuur "goed" is?

Jessurun schrijft in haar boek "Transculturele vaardigheden" dat blijkt dat veel migranten-hulpverleners "wit" zijn opgeleid, hun eigen waarden en normen en culturele wortels als minder goed zijn gaan ervaren, om vervolgens binnen hun eigen gemeenschap de "witte" westerse waarden en normen als waarheid en Dè manier naar voren te brengen. Gevolg: Geen aansluiting meer bij de doelgroep, zelfs niet door "eigen mensen". Hier speelt de culturele dominantie tevens een rol.

(In dit verband zijn de begrippen geïnternaliseerde onderdrukking en dito overheersing van toepassing.

Migranten vinden dan dat hun eigen cultuur niet goed is en de ontvangende cultuur per definitie beter, en andersom)

Ik heb niet de oplossingen voor dit probleem. Eigenlijk heb ik alleen maar vragen. In de voorbereiding op deze lezing zei Anne Maaïke (Jorritsma, red.) tegen me: "Het is een kwestie van Kennen, Herkennen en dan pas kun je het Erkennen." Want er valt niets te Erkennen als je als "witte hulpverlener" niet zien, niet kent, of niet herkent.

Samen met u wil ik naar deze problematiek kijken en misschien kan de discussie hierna ertoe bijdragen dat we meer inzichten krijgen en het voor een ieder van ons "makkelijker" te begrijpen en te hanteren is.

Allereerst wil ik beginnen met een theoretisch onderbouwing over de begrippen cultuur, communicatie binnen culturen, het ontstaan van opvoedingspatronen en vervolgens ga ik over naar een aantal voorbeelden uit de praktijk.

Binnen de wereld van de transculturele hulpverlening, de interculturele communicatie of de Interetnische benaderingswijze is pas de laatste 10 jaar echt aandacht besteed aan dit onderwerp.

De laatste pakweg 2 jaar is het een "hot-item" geworden en staan de kranten er bol van. Integratie is het "toverwoord". Vroeger was de term "integratie met behoud van eigen cultuur". Hierin ligt al een spanningsveld opgesloten van gespleten loyaliteit. Want wat is integratie en wat is behoud van eigen cultuur?

Voor elk individu een andere weg.

Siep van de Werf schrijft in zijn inleiding in het boek: "Allochtonen een inleiding in de multiculturele samenleving" het volgende:

Als autochtoon is het praten en schrijven, zoals ik ook hier doe een gevoelige zaak. Het kan niet anders dan generaliserend zijn, en het roept soms bij allochtonen weerstand op om "object van onderzoek" te zijn. Maar de informatie is noodzakelijk om goede analyses te maken en om tot inzichten te komen.

Ik kan me hier in vinden en deel met hem de mening dat het een gevoelige materie is. Ik zal er dan ook voor waken niemand te kort te doen in deze lezing.

Eerst even de definities duidelijk.

Als ik het woord allochtoon gebruik ga ik uit van de definitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek: "Een allochtoon is iemand waarvan één of beide ouders in het buitenland geboren zijn."

Misschien wel leuk te noemen dat zelfs onze koningin en toekomstige koning allochtoon zijn!

Onder cultuur versta ik:

Een samenhangend stelsel van vooronderstellingen, opvattingen, kennis, gewoonten, verwachtingen, waarden en normen, dat de leden van een samenleving overdragen aan volgende generaties.

In de visie van de filosoof Jaap van Heerden is cultuur een samenhangend geheel van oplossingen voor bepaalde problemen. Dat zou verklaren waarom onze migranten een andere cultuur hebben dan de mensen in hun vaderland. Er zijn hier immers andere problemen, dus zijn worden er nieuwe oplossingen gevonden. Het is een valkuil om de migrant gelijk te schakelen aan de cultuur uit zijn vaderland.

VERSCHILLENDE VISIES

Er is een stammenstrijd gaande in "Intercultureel Communicatieland" Verschillend visies bestrijden elkaar.

Zo zegt de ene visie dat kennis van andere culturen een voorwaarde is voor een goede communicatie. David Pinto is hier het meest uitgesproken in, in zijn boek:

Interculturele Communicatie (1994): hij zegt hier: " Ieders gedrag, opvattingen, kijk op de wereld en perceptie worden in grote mate bepaald door de cultuur waar men is opgegroeid. Goed, juist, passend, normaal, acceptabel, behoorlijk en beledigend of kwetsend zijn cultureel relatieve begrippen. Welk gebaar, of welke beweging benadrukt respect. Waaraan ontleent men eer, aanzien, status en (zelf) respect? Wat werkt (de) motiverend? Zijn meningsverschillen openlijk te bespreken of juist te vermijden? Welke vragen mag men nooit stellen? Hoeveel, met wie en wanneer dient men te overleggen en te evalueren?

Pinto heeft de hele wereld verdeeld in Fijn-mazige en Grof-Mazige culturen (naar het voorbeeld van Edward T. Hall een Amerikaanse Antropoloog). In de F-culturen leeft men in een fijnmazige structuur van normen en waarden met gedetailleerde gedragsregels voor elke situatie. De G-cultuur staat hiertegenover. Hier is het meer aan het individu hoe hij/zij om wil gaan met regels, waarden en normen en rituelen.

Pinto zegt dat men grote inschattings- en beoordelingsfouten kan maken als men niet op de hoogte is van de culturele achtergrond van een persoon. Interculturele competenties worden gedeeltelijk ontwikkeld door kennis tot je te nemen over andere culturen, want dan immers spiegel je je eigen cultuur en word je je er bewust van.

De andere stroming zegt (Hoffman en v. Arts) dat men juist geen kennis moet vergaren. Hoffman schreef de nieuwste druk van het boek alleen (2003). Deze leidt alleen maar tot stereotype denken, beperkt de mens in zijn creativiteit, en vooralsnog laat hen niet stilstaan bij het belang van zijn eigen houding in communicatie. Daarnaast zegt deze stroming is het de vraag in hoeverre je groepskenmerken op individuen kunt toepassen. Hoffman zegt in zijn boek Interculturele gespreksvoering. (2003) " Iedere communicatie is intercultureel, omdat ieder persoon altijd zijn eigen referentiekader heeft van waaruit hij reageerde. Communicatie met een buitenlander, met iemand met een andere culturele achtergrond wordt vaak als iets buitengewoon anders beschouwd. Mensen vragen concrete handreikingen om met Marokkanen, Turken en asielzoekers te communiceren. Zulke vragen doen het voorkomen alsof de communicatie met allochtonen iets exotisch is: alsof je opeens heel anders moet communiceren wanneer je iemand met een andere culturele achtergrond voor je hebt".

De twee grootste tegenstellingen zitten tussen Pinto en Hoffman, beide werkzaam in Nederland.

In mijn onderwijspraktijk van alle dag begin ik met kennisoverdracht. Mijn ervaring is dat kennisoverdracht van "de andere vreemde cultuur" maakt dat men zich meer bewust wordt van zijn eigen. Dit is overigens wat alle auteurs op dit gebied beamen, De gemiddelde Nederlanders is weinig cultuurbewust, en zou dit meer moeten ontwikkelen. Cultuurbewustzijn is ook een belangrijke stap in het proces van de ontmoeting met de ander.

Dan hebben we nog Andreas Eppink en Geert Hofstede.

Andreas Eppink

Eppink is in Nederland coördinator van Stichting Averroës, is de pionier op het gebied van de interculturele communicatie in Nederland. Zijn eerste boeken verschenen al in 1970.

In zijn boek Cultuurverschillen en Communicatie (1986) onderscheidt hij vier cultuurtypen.

■ De wij -cultuur met een impliciete communicatie

- De wij-cultuur met een expliciete communicatie
- De ik-cultuur met een impliciete communicatie
- De ik-cultuur met een expliciete communicatie

Het zou allemaal te theoretisch worden als ik hier langer bij stil sta.

Geert Hofstede

Hofstede, emeritus hoogleraar vergelijkende cultuurstudies, beschrijft in *Allemaal andersdenkenden* (1991) de invloed van de door hem wetenschappelijk onderzochte cultuurdimensies op het contact met mensen uit andere culturen.

De vier cultuurdimensies zien er als volgt uit:

De machtsafstand index (MAI)

- Ongelijkheid tussen mensen wordt zo klein mogelijk gemaakt, versus
- Ongelijkheid tussen mensen wordt zowel verwacht als gewenst.

Individualisme index (IDV)

- Individualisme staat voor een samenleving waarin de banden tussen individuen los zijn, iedereen zorgt voor zichzelf en zijn naaste familie, versus,
- collectivisme, dat staat voor een samenleving waarin mensen vanaf hun geboorte opgenomen zijn in een hechte groep en hun een levenslange bescherming bieden in ruil voor onvoorwaardelijke loyaliteit.

Masculiniteitsindex (MAS)

- Dit zegt iets over de mate waarin concurrentie of solidariteit gewaardeerd wordt en of men zich identificeert met de sterke (is masculien) of met de zwakke (is feminien)

Onzekeringsvermijdingsindex (OVI)

- Dit is de mate waarin mensen hechten aan de voorspelbaarheid van hun eigen gedrag en dat van anderen en hoeveel waarde men hecht aan regels en rituelen.

Als men Nederland door deze bril zou bekijken dan scoren wij het laagst ter wereld op de MAS. Nederland scoort laag op de MAI wat inhoudt dat er weinig machtsafstand is tussen mensen in b.v. bedrijven en organisaties. Op de IDV index scoren wij hoog, wat wil zeggen dat wij grote waarde hechten aan het individuele belang en individuele vrijheid.

Hierover zo meteen meer.

Hofstede duidt algemeen aan dat bewustwording van je eigen cultuur en kennis van andere culturen, de belangrijkste voorwaarden zijn voor een goede interculturele communicatie.

Nu wij globaal duidelijk hebben wat er zoal geschreven en gevonden wordt op het gebied van "de ontmoeting tussen culturen" wil ik het nu meer gaan toespitsen op het onderwerp van deze lezing.

(Een iets nieuwere invalshoek is van Fons Trompenaers. Hij werkt ongeveer zoals Hofstede, maar heeft net iets andere dimensies en ze zijn actueler. *Building Cross-cultural competence*, Wiley.)

OPGROEIEN IN EEN GESPLETEN LOYALITEIT TUSSEN CULTUREN

Ik heb 10 jaar met vluchtelingen jongeren mogen werken bij toen nog Stichting de Opbouw, nu Nidos genaamd. Daar heb ik veel geleerd en gezien op het gebied van "gespleten loyaliteit" tussen culturen. Ik werk nu als docent op de Hogeschool Windesheim, ook hier zie ik hetzelfde met allochtone studenten gebeuren.

Maar wat versta ik nu onder die "gespleten loyaliteit" tussen culturen?

Vluchtelingen jongeren zijn vaak weggestuurd zonder te weten waarom dit was. Zij komen veelal uit culturen waar eigen wil, ondergeschikt is aan de wensen van de (groot-) familie.

B.v. het paradoxale gegeven dat een liefhebbende ouder zijn kind moet wegsturen. Dit roept bij sommige AMA's existentiële vragen op. Het stellen van vragen over het nut van de vlucht is meestal een moeilijk en beladen onderwerp. Daar komt bij dat zij veelal het legaat mee krijgen ervoor te zorgen dat ouders of andere familieleden ook "over kunnen komen uit land van herkomst". Een onmogelijke taak. Het restrictieve beleid van de Nederlandse overheid confronteert de jongere met de harde werkelijkheid dat dit niet gaat lukken. Deze boodschap over brengen aan ouders en familie is leven in een "gespleten loyaliteit".

Of voor migrantenjongeren die als 2^e generatie opgroeien, het delegeert meekrijgen Nederland door dezelfde "bril" te bekijken als hun ouders doen, dus met veel wantrouwen.

Of de opdracht meekrijgen altijd maagd te blijven en je goed te gedragen en je familie niet tot schande te maken en ervoor zorgen dat er geen roddels over je worden gezegd.

En dat terwijl er in de Nederlandse maatschappij van nu b.v. een programma op t.v. is "neuken doe je zo". Of dat er op school gewerkt wordt vanuit het Studiehuis, waarin zelfstandigheid, zelfredzaamheid, eigen verantwoordelijkheid centraal staan.

Of op een opleiding MWD zitten als Marokkaanse jongere en van je ouders elke dag te horen krijgen dat je moet gaan werken, omdat het geld zo hard nodig is. En jij blijft maar gemotiveerd, terwijl je ouders geen idee hebben wat je aan het doen bent en je het ook op geen enkele manier met hen kan delen, omdat het beroep MW niet in Marokko bestaat.

Misschien kan ik het nog beter verduidelijken door een voorbeeld uit de praktijk:

Istahil moest opgenomen worden in het ziekenhuis wegens een uit de hand gelopen blaasontsteking. Ik begeleidde haar al een jaar en wist dat ze was besneden. De gynaecoloog wilde haar openmaken (is de besnijdenis ongedaan maken), zodat hij beter bij de ontsteking kon komen en het geheel ook beter genezen kon.

De gynaecoloog was niet op de hoogte van de sociale en emotionele consequenties die dit zou hebben voor Istahil. Voor haar zou het betekenen dat ze moeilijk een huwelijkskandidaat zou kunnen vinden, omdat onbesneden zijn, staat voor ontmaagd zijn. Daarnaast, als dit gegeven bekend zou worden binnen de Somalische gemeenschap, zou het kunnen betekenen dat zij "vogelvrij" is en elke Somalische man haar zou mogen pakken, nu zij geen maagd meer zou zijn.

Ik had deze situatie van tevoren met Istahil besproken en hoe een verschrikkelijke verminking wij vrouwenbesnijdenis ook vinden, zij wilde onder geen beding dat deze besnijdenis ongedaan gemaakt zou worden. Ik heb de gynaecoloog er ter nauwe nood van kunnen overtuigen haar op een andere manier te behandelen voor de blaas ontsteking.

Vervolgens bleek dat bij elke nieuwe verpleegkundige die in dienst kwam en Istahil moest wassen of helpen bij haar ontlasting, een verwarde, soms verschrikte blik te constateren was, als ze haar besnijdenis zagen. Toen ik op een dag bij Istahil in het ziekenhuis kwam trof ik haar huilend aan. Zij kon mij uitleggen dat zij altijd had gedacht dat elk meisje op de wereld deze besnijdenis had ondergaan, maar nu was zij er achter gekomen dat dit niet het geval was. Sterker nog, zij had begrepen dat het als iets afschuwelijks werd ervaren door Nederlandse mensen. En dat, terwijl zij er zo trots op was.

Vervolgens was zij zich gaan af vragen waarom vrouwen dit elkaar aandoen in Somalië en waarom mannen het willen. Het was een kleine revolutie wat zich daar in dat ziekenhuis bed afspeelde. Integratie met behoud van eigen cultuur??

Hoe dan, welke weg moet ze gaan?

Het bleek al snel dat besnijdenis en de sociaal, emotionele en economische aspecten, ook binnen de opleiding verpleegkunde geen aandacht had gekregen. Ik weet nu, anno 2003 dat daar wel aandacht aan besteed wordt. Het ene is een kwestie van kennis, maar hoe je er mee om gaat als verpleegkundige, een kwestie van houding.

Ik weet dat mijn interventies in deze situatie erg cultuurbepaald waren. Ik vond namelijk, dat Istahil een keuze had. Wel of niet haar besnijdenis ongedaan laten maken.

Zij koos ervoor dit niet te doen. Dat respecteerde ik. Later pas zag ik, dat het niet een kwestie was van een keuze. Ook dat is n.l. een bepaalde cultuurgebonden manier van denken. Zij had, vanuit haar perspectief geen keuze. Het was zoals het was. Dit is hoe een vrouw er in Somalië in mijn stam uitziet en hoe zij zich gedraagt. Daar kan ik vanuit wie ik ben, niets aan veranderen, liet Istahil mij zien. Over loyaliteit gesproken?

Ik vanuit mijn eigen cultuurgebonden referentiekader was daar op zijn minst verward over.

Maar wat zegt de literatuur hier nu over?

Wat zegt de literatuur over hoe je jezelf beleeft, jezelf ziet, en hoe je keuzes maakt? En hoe cultuur bepaald dit

is.

Pinto heeft er een uitgesproken mening over. Zo zegt hij:

Binnen een Fijnmazige cultuur, (die je vanuit de theorie van Eppink de Wij-cultuur zou kunnen noemen) waar de individuele ontwikkeling, ondergeschikt is aan de ontwikkeling van de groep, eervol gedrag en respect wordt aangeleerd door ze angst voor schande en de daarbij behorende gevoelens van schaamte bij te brengen. Het is niet gewoon om te gaan discussiëren en rationele argumenten te gebruiken, maar het enige argument dat gebruikt wordt is "omdat het zo hoort", dus dat wil zeggen, omdat de groep het zo wil, en "wat zullen de anderen er wel van zeggen als ze het zien" wat wil zeggen, wat zullen anderen over ons zeggen als zij het zien. Kinderen worden bijgebracht dat zij nooit de normen mogen overtreden omdat zij dan een schande voor de groep zouden betekenen, waarvoor de hele groep zich moet schamen. , niet dat zij eventueel innerlijke spijt moeten hebben van hun daad.

Er wordt dus een grote gevoeligheid voor sociale druk en kritiek ontwikkeld. Verder is de opvoeding in een F-cultuur, dus een wij-cultuur, gericht op leren kennen van je rol in de groep en het juiste gedrag wat daar automatisch bij past. Dit betekent dat een kind veel gedrageregels, rollen en standaard situaties moet leren kennen. In een G-cultuur is de opvoeding meer gericht op ontplooiing van het individu, Waarbij hij steeds zelf kan en zal beslissen wat het juiste gedrag en de juiste keuze is.

Kort beschreven zegt Pinto, dat opvoeding in een F-cultuur meer gericht is op schaamte en ik een G-cultuur meer op schuld.

Het is een mogelijke verklaring dat wij-culturen meer waarde hechten aan toegeschreven status en ik-culturen meer aan verworven status.

Als een groepslid iets verkeerd doet, lijdt de hele achterban hieronder. Er is hier dan naast schuld ook schaamte. In het westen zijn we veel meer de schaamte voorbij.

Pinto maakt ook nog een verdeling tussen Aziatische en Arabische opvoedingspatronen, maar dat zou nu te gedetailleerd zijn om dit hier ook te behandelen.

Blijft het feit, al eerder gezegd dat allen dit al zeggen, tot grote stereotypering leidt.

Django Sterman in zijn boek "Een olijfbom op de ijsberg", waarin hij een transculturele –psychiatrische visie op de behandeling van de problemen van jonge Noord-Afrikanen en hun familie behandelt, reageert hier ook op. Hij zegt hierover:

Lange tijd werd in de sociologische en antropologische beschouwingen de Noord-Afrikaanse cultuur gekenschetst als een schaamtecultuur. In zulke publicaties beweerde men dat mensen uit de Maghreb zich eerder door gevoel van schaamte dan door een schuldgevoel liet afhouden van sociaal ongewenst gedrag. Dit werd tegenover de Westerse "schuldcultuur" (samenhangend met het Christendom) gesteld. Schaamte, schande en gezichtsverlies, zijn voor Noord Afrikanen inderdaad zeer belangrijke drijvende krachten in de sociale omgang. Men doet veel moeite om gezichtsverlies van zichzelf en van anderen te voorkomen. Toch zijn er in de praktijk van de GGZ voorbeelden te over van Noord Afrikaanse cliënten met ernstige schuldgevoelens. Een opgroeiende jonge moslim krijgt een duidelijk besef van goed en kwaad mee, hetgeen uiteraard een basis vormt voor schuldgevoelens. In zijn boek "Vreemde zielen" stelt Giel (1984) dat men kan twifelen of het onderscheid tussen schaamte en schuldculturen wel zinvol is. Het is arbitrair intellectualistisch en niet gefundeerd.

Schaamte kan erkend worden als een fundamentele emotie die van grote invloed is op het gedrag van Noord Afrikanen, zonder dat men in stereotype beeldvorming terecht hoeft te komen.

Moge het duidelijk zijn dat ik in deze lezing een zo genuanceerd beeld neer wil zetten van verschillende cultuurbepaalde opvoedingstijlen, die kunnen leiden tot "de gespleten loyaliteit tussen culturen" maar dat ook ik wil waken voor stereotypering, vandaar deze toevoeging van Djnago Sterman.

Een mooi voorbeeld hierover is misschien de volgende:

Op een middag was ik bij een Somalische jongen voor een begeleidingsgesprek. "Vandaag heb ik geen zin om moeilijke gesprekken te houden" zei hij, zullen we kaarten. Ik vond dit prima.

We deden een kaartspel dat hij goed kende en hij legde mij uit hoe het werkte. De eerste 3 potjes won ik.

Daarna vroeg hij aan mij: "Vind je het goed dat ik nu ga winnen"? Ik vond het een nogal rare vraag. "Hoezo, vind ik het goed", vroeg ik. Hij stelde de vraag nog eens op dezelfde manier.

"Je bedoelt", zeg ik, "dat jij mij hier hebt laten winnen? Dus dat wat wij hier deden, niet echt was, een soort van spek en bonen"?

Nadat ik hem uitgelegd had wat " voor spek en bonen" betekend, en hoe ik dus de realiteit had ervaren, legde hij mij uit wat zijn realiteit was. Ik was zijn voogd, hij had respect voor mij, dit was zijn en mijn rol, hij kon mij daarom niet meteen laten verliezen, dan zou hij mij gezichtsverlies laten leiden. Maar hij wilde ook aan mij laten

zien, hoe goed hij in het spel was, zodat ik trots op hem zou zijn.
De volgende 3 potjes verloor ik dik.

Het is een leuk voorbeeld en we zijn er beiden ook goed uitgekomen. Ik heb hem kunnen uitleggen dat "net als of gedrag" in Nederland niet altijd goed begrepen wordt, en hij heeft mij uitgelegd vanuit zijn vitale subculturele werkelijkheid (om maar even met de woorden van Astrid Roemer te spreken) dat hij niet anders kan dan mij met de nodige afstand en respect te behandelen.

Het is wel duidelijk dat hier en aantal verschillende waarden en normen met elkaar "bosten", maar dat begrip, kennis en een open houding maakt dat je er ook een leermoment van kunt maken, voor beiden.

Even weer terug naar de theorie.

De 5 cultuurindexen van Hofstede.

Martha van Endt legt in haar boek "Met nieuwe ogen" de indexen op een begrijpelijke manier uit.

Kijkend vanuit opvoeding zou je er het volgende over kunnen zeggen:

De machtsafstand index (MAI)

- Ongelijkheid tussen mensen wordt zo klein mogelijk gemaakt, versus,
- Ongelijkheid tussen mensen wordt zowel verwacht als gewenst.

Nederland scoort 38 op deze index, wat betekent dat wij ongelijkheid niet als iets vanzelfsprekends beschouwen. Ouders behandelen kinderen als gelijken, op school verwachten docenten initiatieven van studenten. Afhankelijkheid van macht wordt niet gewenst. Ghana scoort 80 op deze index, Roemenië 90. Turkije 66.

Individualisme index (IDV)

- Individualisme staat voor een samenleving waarin de banden tussen individuen los zijn, iedereen zorgt voor zichzelf en zijn naaste familie, versus,
- collectivisme, dat staat voor een samenleving waarin mensen vanaf hun geboorte opgenomen zijn in een hechte groep en hun een levenslange bescherming bieden in ruil voor onvoorwaardelijke loyaliteit.

Scoort men hier hoog op dan betekent dit dat men sterk individueel gericht is.

Nederland scoort 80, de VS 91. Ethiopië 20 en Ghana 15.

Misschien zegt de volgende illustratie voldoende:

Vluchtelingen, jongere uit een land in Afrika:

En zeker in mijn land, met mijn mensen zou ik nooit te kort komen aan warmte of emotionele voldoening in mijn omgeving. Daar identificeert zich iedereen met elkaar, mannen met mannen, vrouwen met vrouwen. Het geloof, de familie, de gemeenschap, het maakt niet uit wie je bent en wat je doet. Het is gewoon de cultuur die dat bepaalt, niet erg origineel maar wel handig dus. Niemand vraagt zich af wie hij/of zij is, iedereen heeft een rol in de maatschappij en in de familie, als vader/moeder broer of zus, zoon of dochter.

En hier..... hoe meer je in je eentje moet bepalen, en regelen en bewijzen, voor jezelf en je omgeving, hoe meer je in je eentje komt te staan met je vragen en je problemen. Er is zo weinig aandacht en begrip en warmte voor elkaar. (uit Slachtoffer of survivor B. Tuk)

Het mag duidelijk zijn, dat als wij het hebben over loyaliteit, het een andere realiteit behelst, als de loyaliteit die mensen voelen en ervaren t.o.v. elkaar in een culturele context waar afhankelijkheid en een levenslange bescherming door de groep centraal staat.

In deze index komt de verdeling van Pinto met zijn Fijnmazige en Grofmazige culturen het meest overeen.

Masculiniteitsindex. (MAS)

- Dit zegt iets over de mate waarin concurrentie of solidariteit gewaardeerd wordt en of men zich identificeert met de sterke (is masculien) of met de zwakke (is feminien)

Scoort een cultuur hier hoog op dan is men sterk gericht op masculiniteit en hecht men meer waarde aan concurrentie dan aan solidariteit.

Nederland is samen met Zweden het meest Feminiene land ter wereld!

Dat betekent dat wij grote waarde hechten aan: Dat zowel mannen en vrouwen mogen zacht zijn en aandacht

hebben voor intermenselijke verhoudingen. Jongens en meisjes mogen huilen, maar geen van beiden mogen vechten. We hebben sympathie voor de zwakkeren en voor de verliezers. Slechte studieresultaten zijn geen ramp. De gemiddelde leerling is de norm. Conflicten worden opgelost door compromissen en onderhandelingen.

Amerika, ook een westers land, wat net als Nederland hoog scoort op de individualiteits index, scoort op deze index totaal anders dan Nederland. De VS is bij uitstek een Masculien land, waar je identificeren met de sterke, in grote mate de opvoeding beheerst. Ook is er geen gemiddelde in opleiding en school prestatie waaraan je je kunt refereren. De beste leerling is de norm.

Het is nog niet onderzocht, en voor mij ook nog een belangrijke vraag.

Maar zou het kunnen dat daarom integratie in Nederland zo moeizaam verloopt, juist omdat wij zo extreem scoren op deze feminiene kant.

In een land wat meer masculien is, waar door situaties ook eenduidiger, en daarom ook duidelijker zijn, het makkelijker is je te conformeren aan, je aan te passen aan.... De duidelijke normen en waarden. Het is een vraag.

Ik heb wel discussies gehad met Somalische stamhoofden, die niets snapten van de positie van de man in Nederland. Zich er ook op geen enkele manier mee wilde vergelijken, sterker nog, zich er tegen gingen afzetten en hun zonen erop attent maakten, niet van "die watjes" te worden als de Nederlandse man. Vanuit hun culturele context te begrijpen. Vragen als: "hoe heeft jou'n vader jou respect bij gebracht voor hem, zonder dat hij jou heeft geslagen?" waren belangrijke onderwerpen van gesprek.

Ik snapte ook, dat iets waar wij 100 jaar over gedaan hebben (want wij waren ook een masculiene maatschappij) wij niet van hen kunnen verwachten, in hen aanpassen aan, omdat in pakweg 5 jaar inburgeren even over te nemen.

Onzekeringsvermijdingsindex (OVI)

Dit is de mate waarin mensen hechten aan de voorspelbaarheid van hun eigen gedrag en dat van anderen en hoeveel waarde men hecht aan regels en rituelen.

Een hoge score op deze index houdt in dat men waarde hecht aan de voorspelbaarheid van het leven dat men lijdt.

Nederland scoort hier 53 op. Turkije 85 en Suriname 83. Nederland is op zich een georganiseerd land, waarin structuur een duidelijke plaats heeft. Dat we zo gemiddeld scoren heeft ook te maken met het feit dat we binnen deze structuur een duidelijke individuele vrijheid kennen.

Als laatste wil ik het met u hebben over Autonomie en Identiteit.

Autonomie, Identiteit, de cultuur waarin je opgroeit. Ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Hoe ziet iemand zichzelf? Als een op zich staand individu, of als een lid van een groep

In het boek "Multiculturele samenleving en psychoanalyse" beschrijft Adeline Waning in hoofdstuk 2 de ontwikkeling van Het Zelf in verschillende culturen.

Zij zet hier twee schema's naast elkaar. (naar Kurts 1992) Ten eerste het Westerse patroon van:

- Moeder-Kind, naar
- Separatie-individuatie (scheiding, losmaking van de moeder) naar,
- Onafhankelijkheid met een individuele ik.

In een niet westers patroon gaat het als volgt:

- Moeder en groep (lees familie en sociale omgeving)-kind, naar
- Separatie-intergratie in de groep, naar
- "ik van het grote geheel" ingebed in "wij"

Zo wars er eens een aantal Welzijnswerkers, die een groep Turkse vrouwen een keer per week bij elkaar lieten komen over verschillende thema's te praten. Zo ook op een ochtend over het Thema "puberteit" en hoe deze vrouwen hun puberteit hadden ervaren.

De welzijnswerkers hebben de grootste moeite moeten doen om het begrip "puberteit uitgelegd te krijgen, waarop een van de Turkse vrouwen zei, wij hoeven ons niet van onze ouders los te maken, wij horen bij onze groep, en wij krijgen op jonge leeftijd volwassen verantwoordelijkheden, dus wij voelden ons altijd serieus genomen.

Kitlyn Tijn A Dije beschrijft in een de "Alice van der Pas lezing" (2000) dat kinderen naast het feit dat zij een psychologische waarde hebben, een functionele ofwel materiele waarde hebben, binnen een wij-systeem en

dat dit iets anders betekent voor je identiteitsvorming, dan opgroeien binnen en ik-cultuur. Of zoals een Afrikaans gezegde luidt: Ik ben omdat wij zijn, en omdat wij zijn, ben ik. Anders dan het Westerse: Ik denk, dus ik ben.

Waarom noem ik het nu "gespleten loyaliteit tussen culturen"? Waarom niet een loyaliteits-conflict tussen culturen?

In een gespleten loyaliteit moet er altijd sprake zijn van wantrouwen, de ene ouder t.o.v. de ander.

In de "gespleten loyaliteit" die ik bedoel, tussen culturen, is er niet zozeer wantrouwen van de ene ouder naar de nadere, maar wantrouwen naar de cultuur van het land waarin gewoond en geïntegreerd in dient te worden. "je mag niet zo brutaal worden als de Nederlandse kinderen" Of zo vrij, of bij mij weg gaan en me opsluiten in een Bejaardenhuis. Enzovoort enzovoort.

Misschien wel om de zwaarte ermee aan te geven, en de erkenning voor al de jongeren die in deze realiteit, in deze context opgroeien.

Het is niet zozeer het niet meer kunnen geven aan de ene ouder, omdat het de afkeuring van de andere ouder in zich mee draagt. Maar het is het niet kunnen geven aan de "ontvangende" cultuur, in ons geval de Nederlandse, zonder daarbij de-loyaal te worden aan de wortels van de cultuur van je ouders, en daarmee aan die van jezelf.

Kiezen voor aanpassing en integratie kan soms betekenen, kiezen tegen je ouders en je wortels. Het kan uitstoting betekenen, en in extreme gevallen, de dood.

Ook zijn er situaties bekend waarin de ene ouder, (meestal de vrouw) veel meer voor integratie en het aannemen van de nieuwe waarden en normen is dan de man. Mede omdat het haar ook meer zal opleveren in termen van vrijheid en ontplooiings mogelijkheden.

In Zwolle zijn 3 jaar geleden een moeder en dochter vermoord, door vader (man) omdat zij vader zoveel gezichtsverlies hadden doen leiden, om wel te kiezen voor die integratie, voor die vrijheid, voor die ontplooiing. Een gruwelijk verhaal.

De verwachting die Nederlandse ouders in hun opvoeding leggen naar hun kinderen toe, zijn veelal ook de verwachtingen die de maatschappij van ze zal hebben. Bij allochtone jongeren is dit niet altijd het geval. Deze jongeren staan in een permanente spagaat tussen culturen en proberen zo te overleven.

Zoals Fara, een Turkse studente die 6 jaar heeft gedaan over haar opleiding MWD. Op mijn vraag, waarom heb je nu zo lang gedaan over je studie, antwoordde ze: omdat ik het feit, dat ik uitgehuwelijkt zou worden, zo lang mogelijk heb willen uitstellen.

BETEKENIS VAN DE CONTEXTUELE BENADERINGSWIJZE

Wat betekent die nu voor de contextuele benaderingswijze en in hoeverre kun je het toepassen binnen dit "probleem" gebied?

Ik denk dat dat de contextuele benadering bij uitstek aansluit bij de problematiek die ik hier nu schets.

Ten eerste de basale grondhouding van de meerzijdige partijdigheid. De Context waaraan de cliënt zijn bestaan ontleent, dient ten alle tijden door de hulpverlener te worden gerespecteerd.

Dat is moeilijk als het indruist tegen alles waar jij in gelooft of sterker nog, wie jij bent als hulpverlener. B.v. in vrijheid je partner kunnen kiezen.

De Relationele Ethiek.

De 4^e dimensie, het "onzichtbare grootboek" wordt m.i juist door intergratie, meer zichtbaar.

Wat zijn de opdrachten die ik van huis uit mee heb gekregen.

Hoe kan ik, in deze maatschappij aan deze opdrachten voldoen?

En wat betekent het, als ik als kind daar niet aan kan voldoen? Hoe ga ik om met schaamte, schuld, destructief recht?

Afwezige ouders, zoals bij de AMA's (Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers, red.), komen kijkend en werkend vanuit de 4^e dimensie goed in beeld.

Je geeft daarmee het allochtone kind erkenning voor de situatie waar hij/zij in zit.

Ook het Betekenis geven, ofwel de erkenning van het feit dat je in een spagaat bent beland, of cultureel bent ontworteld is van wezenlijk belang. Iemand uit een wij-cultuur kan dat maar ten dele zelf. Hij heeft op zijn minst toestemming nodig van iemand vanuit de eigen groep (in group), met gezag, die hem toestemming geeft te integreren. Of die erkenning geeft voor de subculturele bestaanswerkelijkheid om op die manier het destructieve recht, wat men verworven heeft, omzetten te in iets constructiefs.

Als laatste:

Opgroeien tussen twee culturen betekent per definitie het opbouwen van destructief recht. Je doet het nooit goed. Of je bent te Marokkaans of Somalische gevend naar je ouders, naar je land van herkomst, naar je wortels, betekent in veel gevallen, "niet geïntegreerd zijn", die baan niet krijgen, moeilijk in de communicatie zijn, of soms zelfs het stempel "Onbetrouwbaar" krijgen. Gevend naar de ontvangende cultuur kan betekenen, niet meer begrepen worden door je ouders, broers en zussen, grootfamilie, niet meer geaccepteerd worden, uitgestoten worden, genegeerd.

Het vergt veel kracht en moed om min of meer bewust de waarden en normen van het land van herkomst ter discussie te stellen, binnen de eigen groep. Allochtone kinderen en jongeren doen dit voortdurend balancerend op een dun koord. Dat zij daarin ook nog een maatschappij tegen komen die dit niet ziet, herkent en erkent, maar zelfs veroordeelt vanuit eigen culturele dominantie, is soms verbijsterend. Raar is het dan ook niet dat sommige allochtone jongeren terugvallen op de vertrouwde, en duidelijke waarden en normen van gezinnen van herkomst. Dat deze waarden en normen traditioneel zijn en nauwelijks functioneel in de nieuwe samenlevingscontext doet er dan niet meer toe.

Dia Wilbrink,
Amersfoort, 19 maart 2003

GEBRUIKTE LITERATUUR

- D. Pinto: Interculturele Communicatie 1994..
- G. Hofstede: Allemaal andersdenkende 1991.
- E. Hofman: Interculturele gespreksvoering. 2002.
- C. M. Jessurun: Transculturele Vaardigheden. 1997.
- A. v. Waning red.: Multiculturele samenleving en psychoanalyse 1999.
- S.v.d. Werf: Allochtonen een inleiding in de multiculturele samenleving. 1998.
- M.v. Enth: Met nieuwe ogen. 1999
- D. Sterman: Een olijfbom op de ijsberg. 1996
- M.Michielsen: Leren over leven in Loyaliteit, over contextuele hulpverlening.
- W.v. Mulligen
- L. Hermkes. (Red.)